

Wykorzystanie dziedzictwa przemysłowego i komunalnego dla funkcji turystycznej

Turystyka stanowi wielką szansę dla obszarów po-przemysłowych; może stać się źródłem działalności gospodarczej, przyczynić się do powstania nowych miejsc pracy oraz znaczącego podniesienia jakości życia na obszarze dotkniętym kryzysem.¹⁾[1]

Zacytowane powyżej słowa są spójne z wykładnią zasady rozwoju zrównoważonego przestrzeni zurbanizowanej, zakładającej konieczność restrukturyzacji obszarów po-przemysłowych w celu przywrócenia wartości ekonomicznych, społecznych i kulturowych. [1,4,5]. Są także spójne z proekologiczną zasadą „oszczędzania” obszarów jeszcze wolnych od zabudowy, ponieważ wyszukanie nowych funkcji dla historycznych zespołów po-przemysłowych pozwoli zaspokoić potrzeby społeczne na obszarze już zabudowanym, bez konieczności zajmowania nowych terenów i degradacji biologicznie czynnej warstwy ziemi [3]. Należy zaznaczyć, że taki sposób gospodarowania przestrzenią miejską, jest spójny z zasadami zintegrowanego, traktowanego holistycznie planowania, pozwalającego na równoczesne spełnienie potrzeb społecznych, ekonomicznych, kulturowych, a także uwzględnienie zasad ochrony zasobów przyrodniczych oraz oczekiwań przyszłych generacji [3,5].

Wrażliwi na zasadę rozwoju równomiernego współczesni planiści, nie rozróżniają na obszarze miasta dzielnic „lepszych” i „gorszych”: uważają, że nie powinno się dopuszczać do rozkwitu obszarów uznanych za prestiżowe i reprezentacyjne, przy jednoczesnym skazywaniu na powolną „śmierć” techniczną i funkcjonalną „dzielnic gorszych”. Nie ma już wątpliwości w środowisku urbanistów, że do osiągnięcia pożądanej jakości przestrzeni miasta, jest konieczny równomierny, zespolony rozwój wszystkich terenów — zasada ta dotyczy w równym stopniu terenów śródmiejskich, dzielnic mieszkaniowych jak i byłych terenów przemysłowych [1,4, 6].

Program rehabilitacji i przyszłe funkcje (w tym także turystyczne) dla zaniedbanych, podupadających lub opuszczonych terenów poprzemysłowych są potrzebą odnoszącą się do większości miast polskich. Czasami są to pojedyncze obiekty przemysłowe lub komunalne, często jednak całe dzielnice (Łódź, miasta Śląska, Warszawa), a w wielu wypadkach — nawet kilku dzielnic równocześnie. Z punktu widzenia urbanistycznego jest to więc zadanie wielowątkowe, obejmujące problemy:

- ekonomiczne, ponieważ nastąpi korzystniejsze wykorzystanie obszaru (nieruchomości), generowanie kapitału,

wzrost wartości nie tylko samej nieruchomości, ale i jej sąsiedztwa,

- społeczne, ponieważ są tworzone nowe miejsca pracy (przy

Fot. 1,2,3 Muzeum Przemysłu i Techniki (Zakłady Norblina w Warszawie): zabytkowy, XIX-wieczny zespół, służy obecnie jako Muzeum Przemysłu, Muzeum Motoryzacji oraz dwie znane sceny teatralne („Prezentacje” i „Barak”). (Fot. Anna Pawlikowska-Piechotka, 2007)

Prof. dr hab. inż. arch. A. Pawlikowska–Piechotka Instytut Turystyki i Rekreacji AWF Warszawa, Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej

¹⁾ „The Contribution of Tourism to the Socio–Economic Recovery of Areas in Decline” — Declaration of Cordoba (par 1.4 str.8) EU/ EESC Pamphlet Series, Bruksela 2005

realizacji a potem obsłudze nowego projektu), pojawia się społecznie pożądana nowa funkcja dla terenów przemysłowych i są zaspakajane konkretne potrzeby (mieszaniowe, rekreacyjne, usługi), poprawia się bezpieczeństwo publiczne,

- środowiska przyrodniczego, ponieważ nowemu zagospodarowaniu terenów przemysłowych towarzyszy często rehabilitacja ekologiczna zdegradowanego obszaru,
- kulturowe, ponieważ ponowne zagospodarowanie terenów przemysłowych, ich rehabilitacja, przyczyniają się do podniesienia jakości krajobrazu miasta, wzrostu estetyki, natomiast w odniesieniu do zabytków architektury przemysłowej jest to często jedyna szansa przynajmniej częściowego ocalenia dziedzictwa kulturowego, uczynienia z budynku lub zespołu budynków znaczącej atrakcji turystycznej [4–6]

Wykorzystanie zabytkowych zespołów po–przemysłowych i komunalnych dla funkcji turystycznej (Warszawa)

Jednym z pierwszych warszawskich projektów adaptacji i zarazem rehabilitacji byłych obiektów komunalnych dla nowych celów była na warszawskim osiedlu mieszkaniowym WSM (Stary Żoliborz), adaptacja budynku pralni osiedlowej i kotłowni (zaprojektowanym w stylu modernistycznym w latach 30.), w której zorganizowano w latach 60. kino i klub „Tęcza” (później z uwagi na liczne warsztaty teatralne, przechrzczony na Kino–Teatr „Tęcza”). Natomiast pierwszym historycznym obiektem poprzemysłowym, któremu przydano nowe funkcje, był XIX–wieczny Zespół Zakładów Metalowych Norblina przy ul. Żelaznej. W latach 80. w zabytkowych halach produkcyjnych powstały dwie sceny teatralne Teatru Prezentacji (scena „Duża” i „Barak”) oraz Muzeum Przemysłu (tab.1).

Kolejnym udostępnionym dla potrzeb turystów zespołem był otwarty dla zwiedzających od lat 90. zabytkowy, XIX–wieczny Zespół Wodociągów Miejskich przy ul. Filtrowej, następnie w roku 2001 Muzeum Gazownictwa (w Starej Gazowni na Woli). Ostatnio zrealizowanym, głośnym projektem — jest Muzeum Powstania Warszawskiego w zabytkowej Elektrowni Tramwajów Miejskich (oficjalne otwarcie całości — 2006 rok). Na gruntowną transformację oczekuje kolejny zabytkowy zespół, jest nim Wytwórnia Wódek „Koneser” przy ul. Jagiellońskiej.

Obecnie w Warszawie znajduje się siedem historycznych obiektów poprzemysłowych lub komunalnych, które są wykorzystywane (w różnym stopniu) dla funkcji turystycznej: Muzeum Powstania Warszawskiego (ul. Grzybowska), zorganizowane w Starej Elektrowni Tramwajów Miejskich, Muzeum Kolejnictwa w Warszawie (Dawny Dworzec Główny), Muzeum Gazownictwa (ul. Kasprzaka) urządzone na terenie Starej Gazowni, Teatr Scena „Prezentacje” oraz Muzeum Przemysłu w Warszawie (ul. Żelazna) w dawniej Fabryce Norblina, Centralny Dom Kultury w Warszawie (ul. Burakowska) w dawniej fabryce materiałów budowlanych, Galeria Numizmatyczna i Klub 70 (ul. Waliców) w dawnym Browarze Junga, „Starą Papiernię” w Konstancinie (tab.1).

Należy dodać, że część tych obiektów nadal pełni swoją pierwotną funkcję (zabytkowy Zespół Wodociągów przy ul. Filtrowej, Zespół Gazowni Miejskiej przy ul. Kasprzaka).

Podsumowanie

Zaprezentowane przykłady już zrealizowanych projektów rehabilitacji terenów po–przemysłowych i wykorzystania ich dla funkcji turystycznej dowodzą, że umiejętne planowanie, wysiłek władz lokalnych podjęty dla zainteresowania inwestorów, przynoszą zaskakująco pozytywne, witane z aplauzem przez społeczność lokalną doskonałe rezultaty. Świadczy o tym znacząca liczba odwiedzających (w wypadku Muzeum Powstania Warszawskiego — szacowana na ponad 400 000 osób w skali roku). Warte podkreślenia są nie tylko staranne adaptacje obiektów (z uwzględnieniem potrzeb osób niepełnosprawnych), ale również obecne wysiłki zarządzających, kreacji bogatej oferty imprez o charakterze kulturalnym (koncerty, spektakle teatralne). Istotna wydaje się też „finansowa dostępność” tych ofert (niskie ceny biletów, wprowadzany system zniżek, wstęp bezpłatny w określone dni), ważna dla turystów mniej zamożnych, młodzieży szkolnej (tab.1).

Doświadczenie ostatnich lat udanych adaptacji licznych obiektów poprzemysłowych na Pradze w Warszawie uczy, że obawy dotyczące bezpieczeństwa publicznego, niekorzystnego klimatu społecznego w dzielnicach o „niesławnych” tradycjach braku spokoju — mogą być na wyrost i nie zostały potwierdzone późniejszą praktyką. Wręcz przeciwnie, rehabilitacja opuszczonych i zdewastowanych zespołów przemysłowych przyczynia się najczęściej do korzystnych zmian ekonomicznych i społecznych w całym otoczeniu przestrzennym.

Okazuje się, że jeżeli uda się pomyślnie przewyciężyć liczne ograniczenia, atrakcyjna adaptacja zabytkowego obiektu poprzemysłowego lub komunalnego okazuje się być bardzo interesującym wydarzeniem ponadlokalnym, przyciągającym jak magnes rzesze turystów.

Można się spodziewać, że ten kierunek turystyki ma szansę rozwoju, ponieważ zabytki cywilizacji, w tym osiągnięcia techniczne, są uważane przez współczesnych turystów za istotny walor przestrzenny [7]. Ponadto nie jest to fascynacja nowa, szybko przemijająca moda: tradycje udostępniania obiektów przemysłowych turystom sięgają XVIII wieku (doskonałym przykładem jest Kopalnia Soli w Wieliczce). Liczne rzesze turystów już przyciąga niezwykle udana transformacja zabytkowych włókienniczych zakładów przemysłowych w Łodzi — przeobrażonych w megacentrum handlowo–rozrywkowe („Manufaktura”). Zespół ten, wraz z neobarokowym pałacem Poznańskiego — stał się jedną z największych atrakcji turystycznych Łodzi, służąc w ten sposób nie tylko społeczności miejscowej, ale i przybyszom z zewnątrz [2,4].

Podobnym sukcesem są: Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu (działające od 2000 roku), Muzeum–Skansen Górniczy „Kopalnia Luiza” w Zabrze, „Tyskie Muzeum Browarnictwa” w Tychach, Muzeum Browary Żywiec, Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie.

Z myślą o rozwoju turystyki na terenach poprzemysłowych powstaje z inicjatywy Światowej Organizacji Turystyki „Lista Światowego Dziedzictwa Przemysłowego”, która będzie skupiać nie tylko historyczne zespoły kopalń, obiekty produkcyjne, ale także przykłady zabytków związanych z infrastrukturą miejską, przemysłem w rolnictwie (młyny, tartaki,

Tab. 1 Wykorzystanie wybranych historycznych obiektów przemysłowych dla funkcji turystycznej

Nazwa obiektu i rok adaptacji	Funkcja pierwotna/rok powstania	Obecny zarządzający	Oferta turystyczna	Liczba turystów w skali roku ²⁾	Cena biletu	Udogodnienia dla osób niepełnosprawnych
Muzeum Powstania Warszawskiego (2003–2006)	Elektrownia Tramwajów Miejskich (1904–1908)	Miasto Stołeczne Warszawa	Muzeum, wystawy stałe i czasowe, lekcje muzealne, szkolenia, seminaria, wykłady, koncerty	400 000	Normalny: 4zł Ulgowy: 2 zł Grupowy: 1 zł	Windy, rampy, podjazdy, toalety
Muzeum Techniki Teatr Prezentacje (1978)	Fabryka Metalurgiczna Norblina (1851)	Muzeum Techniki	Muzeum, przedstawienia teatralne, wystawy stałe i czasowe, kawiarnia	22 440	Bilet teatralny: 20zł–40zł Na wystawy wstęp wolny	Rampa, podjazdy do sali teatralnej
Muzeum Gazownictwa (2001)	Stara Gazownia Wolska (XIX)	Mazowiecka Spółka Gazownictwa	Wystawy, konferencje, seminaria, koncerty	500	Wstęp bezpłatny	Obiekt nie jest przystosowany
Muzeum Kolejnictwa (1938–1939) oraz 1972–1978	Dworzec Główny (1931)	Polskie Koleje Państwowe	Wystawy stałe i czasowe w budynku i na zewnątrz, seminaria, lekcje muzealne	23 000	Normalny: 6 zł Ulgowy: 4 zł Fotografowanie, filmowanie: 11 zł	Obiekt nie jest dostosowany
Browar Junga (1998)	Browar Junga przy ul. Walców (1854)	Mennica Państwowa S.A.	Wystawy (Gabinet Numizmatyczny), Restauracja, Koncerty (Klub70)	b.danych	Bilet na wystawę Normalny: 8 zł Ulgowy: 2,5 (5,5 z żetonem pamiątkowym)	Obiekt nie jest dostosowany dla osób niepełnosprawnych
Stara Papiernia W Konstancinie (2001)	Wytwórnia Papieru Konstancie-Jeziorna (XIX)	Stara Papiernia Sp zoo	Centrum handlowe, ekspozycja zabytkowych urządzeń papierni, koncerty, spektakle, zajęcia klubowe	b.danych	Na wystawy wstęp wolny	Podjazdy, rampy, toaleta dla niepełnosprawnych, windy

Źródło: Badania terenowe pod kierunkiem autorki w ramach pracy II 45 AWF (dane za rok 2004)

²⁾ Na podstawie ankiety badań terenowych, deklaracja zarządzających obiektem (na podstawie ilości sprzedanych biletów za rok 2004)

folusze). Kolejnym krokiem jest projekt „Szlaków zabytków techniki” (wraz z mapami i przewodnikami), promujący zabytki przemysłu w regionach (w Polsce m.in.: śląskim, świętokrzyskim, mazowieckim, wielkopolskim, pomorskim).

Wciąż istnieje wiele obiektów zabytkowych czekających na swojego cierpliwego i wrażliwego inwestora, który będzie w stanie docenić niepowtarzalny charakter, wartość i wdzięk architektury przemysłowej. Niewątpliwie zabytki architektury przemysłowej, po odpowiednich przekształceniach i koniecznych zabiegach adaptacyjnych mogą stać się znaczącym i niekonwencjonalnym nowym walorem „przestrzeni turystycznej”, służąc jako muzea i galerie, teatry i kluby, a także jako obiekty komercyjne (hotele, lokale gastronomiczne, centra handlowe) (tab.1). Byłoby ogromną stratą dla dziedzictwa kultury narodowej, gdyby zaniedbane i opuszczone zabytkowe zespoły przemysłowe i komunalne, szczególnie te o wybitnych wartościach historycznych, architektonicznych, ulegając „śmierci technicznej” zostały wymazane na zawsze z krajobrazu miasta, przestając istnieć nie tylko jako dokument naszej historii i element tożsamości przestrzennej ale również nie wykorzystany potencjał mogący ekonomicz-

nie, społecznie i kulturowo aktywizować miasto i znacząco wzmacniać atrakcyjność „przestrzeni turystycznej” [3,7].

LITERATURA

- [1] Chmielewski J.M.: Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast Warszawa 2001
- [2] European Comission: The EU Compendium of Spatial Planning System and Policies Brussels, 1997
- [3] The Contribution of Tourism to the Socio-Economic Recovery of Areas in Decline — Declaration of Cordoba (par 1.4 str.8) EU/ EESC Pamphlet Series, Bruksela 2005
- [4] Niezabitowska E.: Zabytki przemysłu a restrukturalizacja [w] Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej (Seria „Architektura”), nr 1263, Gliwice 1995
- [5] Pawlikowska-Piechotka A.: Rynek nieruchomości na miejskich terenach po-przemysłowych [w] Gospodarka nieruchomościami, Warszawa 1999
- [6] Pęski W.: Zarządzanie zrównoważonym rozwojem miast, Warszawa 1999
- [7] Radecki W.: Ochrona prawna walorów turystycznych. *Problemy Ekologii* nr 3(63), Katowice 2007